

Irodalom Káposztássy Béla atya előadásához:

Katekézis és liturgia

(részlet Keszeli Sándor, Alapvető kateketika című jegyzetéből)

1 Katekézis és liturgia

A katekézis és a liturgia kapcsolata időben nagyon messzire nyúlik vissza, amennyiben a liturgiára történő felkészítés – különösen a beavató szentségekre (keresztség, eukarisztia, bérmlás) való felkészítés – sokáig a kateketikai tevékenység központi eleme volt.

A II. Vatikáni Zsinatot követő időszakban a katekézis és a liturgia kapcsolata továbbra is központi jelentőségű téma maradt. A következőkben összefoglaljuk az egyház liturgiájának legjellemzőbb vonásait és a katekézissel való kapcsolatának főbb jegyeit.

1.1A katekézis és a liturgia kapcsolatának problémás oldalai

Liturgikus részről a katekézissel szemben a következő «sérelmeket» emlegetik fel:

- A kateketikai gyakorlat gyakran elhanyagolja a liturgikus életre való nevelést, a liturgikus katekézist.
- A jelenlegi kateketikai gyakorlat különösen nagy figyelmet fordít a katekézis során annak antropológiai dimenziójára (az emberi élet problémáira, a mindennapi életben megélhető hittapasztalatra) és a diakóniára, azaz arra, hogy szociális-karitatív felelősségvállalásra neveljen, de emellett elhanyagolja a keresztény hittapasztalat liturgikus, ünnepi oldalát. Ezek szerint az aktuális kateketikai gyakorlat nem fordít kellő figyelmet a liturgikus élményre, liturgikus tapasztalatra, amelynek valójában központi szerepe van a hit fejlődése szempontjából.
- Gyakran előfordul az is, hogy a liturgikus cselekményeket kateketikai célokra használják fel, és ilyen módon nem tartják tiszteletben annak ünnepi, szimbolikus természetét.
- Kateketikai részről a liturgiával szemben pedig a következő problémák merülnek fel leggyakrabban:
 - A liturgiát gyakran olyan színben tüntetik fel, mintha Krisztus megszabadító jelenlétének egyetlen, kizárólagos helye lenne, mintha kizárólag a liturgikus cselekményekben élhetné át az ember a Krisztussal való találkozás felszabadító jellegét.
 - Eltúlozzák a liturgia szerepét, amikor egyesek azt hangoztatják, hogy a liturgia a katekézis forrása és célja, vagy hogy minden katekézis számára a liturgia kellene, hogy legyen az a központi jelentőségű egyházi cselekmény, amelynek megfelelően, amely szerint kellene a katekézist felépíteni. Ugyanúgy eltúlozzák a liturgia jelentőségét azok is, akik azt vallják, hogy az egyetlen igazi katekézis az, amelyet a püspök, illetve munkatársai végeznek liturgikus kereteken belül, amikor magyarázzák a szent szövegeket.
 - Mindamelllett, hogy el kell ismerni: a liturgia a keresztény élet elsődleges forrása (vö. SC 14), az egyház folyamatos katekézise, emellett sokan elfeledkeznek arról, hogy figyelembe vegyék a liturgia során a legalapvetőbb kateketikai követelményeket, pl. azt, hogy számoljanak az adott hely szocio-kulturális környezetével, a liturgián résztvevők korával, képzettségével, érzékenységeivel, lélektani sajátosságaival, a hatékony kommunikáció törvényeivel stb.
- A szentségekre történő lelkipásztori felkészítés manapság komoly nehézségekkel kell, hogy szembenézzon. Gondoljunk például arra, hogy sokan, akik önmaguk, vagy családtagjaik számára kérik a szentségek vételére való felkészítést, sokszor nem egyértelmű szándékkal teszik ezt, vagy nagyon hiányos előképzettséggel, ismeretekkel rendelkeznek a szentségekkel kapcsolatban, ami nem ritkán avval jár, hogy bizonyos

«mágikus» elképzeléseik vannak egyik-másik szentségről. A keresztyén beavató szentségekre – melyek a keresztség, az eukarisztia és a bérmlás - történő felkészítés hazánkban is sok helyen krízisben van, sok gyermek és szülei számára a beavató szentségekhez járulással az ember úgymond «eleget tett» keresztyéni kötelezettségeinek, ami után egyesek hosszú időre, vagy végérvényesen háttá fordítanak az egyháznak, a keresztyén közösségi életnek.

Mindezek a problémák alapjaiban érintik a katekézis és a liturgia közti kapcsolatot.

1.2A liturgia az egyház életében

Az egyház liturgiáját – amelybe beletartozik a szentmise, a szentségek, a liturgikus év, az imaórák liturgiája, a szentelmények stb.- nem lehet statikus, változtathatatlan valóságnak tekintti. A liturgikus megújulási mozgalomtól kezdődően a zsinati, majd a zsinat utáni reformfolyamatokon át az egyház liturgiája jelentősen megújult. A következőkben összefoglaljuk ennek legfontosabb elemeit.

1.2.1A zsinat felfogása a liturgiáról

A II. Vatikáni Zsinat végérvényesen szakítani akart a zsinat előtt évszázadokig érvényben lévő, a liturgiát jellemző torzulásokkal, úgymint: a sokszor túlzott, üres, formális szertartásossággal, amelyet a hívek nem értettek, az individualizmussal (a közösségi jelleg háttérbe szorítása), a kélrusközpontúsággal, stb. Apránként sikerült kellő súlyt biztosítani a liturgiában leglényegesebb dimenzióknak, vagyis az üdvtörténeti jellegnek (a liturgiában üdvösségünk történetét ünnepeljük, amely itt és most is megvalósul a liturgiában), a krisztusközpontúságnak (amennyiben a liturgia Krisztus húsvéti titkának ünneplése és megjelenítése), és az egyházi (közösségi), valamint eszkatológikus jellegnek.

A *Sacrosanctum concilium* zsinati konstitúció a következőképpen határozza meg az egyház liturgiáját (SC 7):

«Méltnak foghatjuk fel tehát a liturgiát úgy, mint Krisztus papi szolgálatának gyakorlását. Ebben érzékelhető jelek jelzik és a maguk sajátos módján meg is valósítják az ember megszentelését, és Jézus Krisztus misztikus teste pedig, vagyis a Fő és a tagok együtt, teljes értékű nyilvános istentiszteletet mutatnak be».

Ebben a felfogásban a «liturgikus ünneplés egyedülállóan szent cselekmény» (SC 7), «az a csúcspont, amelyre az egész egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás is, amelyből fakad minden ereje» (SC 10), mindamellett, hogy a «szent liturgiában nem merül ki az egyház tevékenysége» (SC 9).

1.2.2A liturgia Isten szavának és a közösség hitének találkozási helye

Isten szavának – valamint az azt értelmező és kifejező emberi szónak - alapvető szerepe van a liturgikus cselekményekben. Ez az isteni szó a szoros értelemben vett szavak mellett a liturgia szimbólumaiban, jeleiben, gesztusaiban jelenik meg - mint emlékezés, örömhír, ígéret, buzdítás -, de csak a kimondott szó által lesz mindez egyértelmű, csak a kifejezett szavak nyitják meg az ember értelmét, hogy belelásson a jelek kimeríthetetlen mélységébe.

A szó és a liturgia szoros kapcsolata különösen a szentségek mibenlétének vizsgálatakor válik nyilvánvalóvá: a liturgikus jel csak a kimondott szóval együtt válik szentséggé, anélkül sosem.

A liturgia ugyanakkor az egyház hitének a kifejezése is, válasz a neki adott isteni szóra. A liturgia csak akkor lesz valóban liturgia, ha a hitben élnek és ünneplik. Hit nélkül nem

lesz szent cselekménnyé semmiféle liturgikus aktus. A liturgia csak így, a hitben válik találkozássá és párbeszéddé.

1.2.3A liturgia és az egyház szentségi jellege

Az egyház életének minden mozzanata szentségi jellegű. Minden egyházi tevékenység (az igehirdetés, a tanúságtétel, a szeretetszolgálat, a közösségi, élet stb.) az eljövendő Isten Országának kezdete, jele, csírája, ilyen módon megvalósítója is. Az egyháznak minden tevékenységével - mint jellel – utalnia kell a megszabadító Krisztusra és országára.

Mindezt figyelembe véve a liturgia akkor tudja betölteni szerepét, ha az egyház tevékenységeiben megéli szentségi jellegét, vagyis ha életével Isten Országának misztériumát hirdeti. A liturgia ennek az egyház életében megnyilvánuló «Isten-Ország-hirdetésnek» a konkrét megünneplése és kifejezése. Ha nincs meg ez az alap, ha az egyház nem tölti be ezt a feladatát, ha nem mutatja meg életével a világ számára Isten Országának értékeit, akkor a liturgikus cselekmények alapjából egy nélkülözhetetlen rész kimarad.

Az isteni kegyelem mindenütt működik az emberiség körében, nemcsak az egyház látható berkein belül. A világban sokhelyütt – közvetlen egyházi közvetítés nélkül – megvalósulnak Isten Országának jegyei. A liturgia – az előzőekkel együtt - ennek a mindenütt tevékeny isteni szeretetnek a hirdetése, kinyilvánítása és ünneplése is.

1.2.4Az élet liturgiája

A keresztény liturgia legmélyebb lényegét tekintve alapvetően különbözik minden más vallás rítusról, liturgiáról vallott felfogásától. Az újszövetségi Szentírás – különösen a Zsidókhoz írt levél - amikor Jézus Krisztus papságáról beszél, az ószövetségi vagy a pogány papság-koncepcióhoz képest egy merőben új felfogást fogalmaz meg. Jézus papságának lényege nem egy bizonyos helyhez, templomhoz kötött kultikus cselekmények végzésében áll, hanem abban, hogy élete minden mozzanatát – különösen halálát és feltámadását – az Atya dicsőségére, istentiszteletként éli meg. Az újszövetségi értelemben vett szent cselekedet, áldozat, istendicséret tehát abban áll, hogy az ember a mindennapokban igyekszik mindent Isten dicsőségére, Isten szeretetéért végezni, elfogadni, elszenvedni, szolgálni és szeretve embertársait. A keresztény kultusz alapvetően az élet felajánlásában, mint lelki áldozatban áll (vö. Róm 12,1-2).

Az első keresztényeket a körülöttük élők ateistáknak nevezték, akiknek «nincs – az akkori szokványos értelemben vett – semmilyen kultuszuk». Az ő liturgiájuk elsősorban nem a különféle rituális formákban mutatkozott meg, hanem abban, hogy hogyan, milyen lelkülettel és milyen értékeket követve élték le mindennapjaikat.

A rituális formában megünnevelt keresztény liturgiának előfeltétele, hogy a rajta résztvevők személyesen éljék az «élet liturgiáját». A liturgikus ünneplés az élet liturgiájának a megünneplése. Ha nincs meg a mindennapi életben ez az alap – amely a keresztény életforma lényege -, akkor a liturgia üres rítussá válik.

1.3A liturgia kateketikai vonatkozásai

A következőkben sorra vesszük azokat a szempontokat, amelyek jellemzik a katekézis és a liturgia közötti ideális viszonyt.

1.3.1Egység a liturgia, a hitbéli előrehaladás és a keresztény élet között

Az apostoli kor közösségeiben a keresztények egy egységes hittapasztalaton belül élték meg annak különböző dimenzióit: Isten szavának hallgatását, a hit megvallását, a keresztény tanúságtételt, a liturgikus ünneplést. A meghallgatott Igéről, valamint a szóban megvallott hitükről életükkel tanúskodtak, a mindennapokban és a közösségi életben

megtapasztalt isteni jóságot, megváltó szeretetet pedig a liturgiában ünnepelték meg. Ezek a területek elválaszthatatlanul összefüggtek egymással, egyik feltételezte a másikat, egyik nem volt hiteles a másik nélkül.

Mindez avval jár a jelenlegi kateketikai gyakorlatra nézve, hogy a katekézis során elő kell mozdítani a keresztény hittapasztalatnak az előbb jellemzett egységét, hogy *a keresztény élet minden lényeges összetevője* – úgymint az evangélium hirdetése, a szeretetszolgálat, a közösség megélése és az ünneplés - arányosan, a többivel szoros összefüggésben *jelen legyen* a keresztények életében.

Egy további következmény az, hogy a liturgikus-pasztorális - és kateketikai - tevékenység figyelmének középpontjába a hitnek mint alapszempontnak a kibontakozását kell állítani. Ha a gyerekekkel, fiatalokkal vagy felnőttekkel való foglalkozás során a hit elmélyítése áll a középpontban – és nem közvetlenül a szentségek vételére történő gyakorlati felkészítés –, akkor ez számos, a liturgián való részvétellel kapcsolatos problémára is megoldást jelenthet (pl. a szentségek vételének gyakorisága, a beavató szentségek vételéhez a korhatár megállapítása stb.). Ennek az az oka, hogy a mélyen átélt liturgia a mély hitéletből fakad. Komoly hitélet, hittapasztalat, istenkapcsolat nélkül nincs liturgián való komoly részvétel. Pasztorális és kateketikai szempontból pedig csak az olyan liturgikus részvételt szabad és érdemes előmozdítani, amely a hitből fakad, és a hit elmélyítését szolgálja.

1.3.2A liturgia kateketikai dimenziója

A keresztény liturgia kateketikai feladatot is betölt (vö. SC 33), ezért az egyház folyamatos katekézisének is nevezhető. Ez a kateketikai dimenzió a következőkben mutatkozik meg egészen nyilvánvaló formában:

- A liturgiában a biblikus, az egyházi, valamint a mai kor hívő emberének hittapasztalatát kifejező három nyelvezet találkozik, szervesen összefonódik egymással (ez a három nyelvezet képezi minden kateketikai kommunikáció forrását, részletesebben ld. később a módszertani vonatkozásoknál).
- Az igeliturgia – mint az Isten és népe közötti párbeszéd kiemelt helye – a hit mint alapszempont kifejeződésének a tere. Ebben jelen van az Ige hallgatása, a dicséret, a hálaadás, a hitvallás, a hallottak bensővé tétele.
- A homília Isten szavának hirdetése és aktualizálása a jelen kor körülményeire.
- A liturgikus cselekmények központi imádságai lényeges és nagyon kifejező szintézisek egyes hitigazságokkal kapcsolatban, amelyek kateketikai szempontból is igen értékesek.
- A bevezető szentségek egymásra épülése magában hordozza annak szükségességét, hogy rajtuk keresztül a keresztény ember egy meghatározott irányban haladjon hitének elmélyítésében. Ez a tudatos építkezés, mely egymásra épülő szakaszokból áll, a kateketikai módszertannak is szerves része (ld. később).
- A liturgikus év kitüntetett szakaszai – éves ritmusban – hasonlóképpen megszabják az egyén és a közösség hite elmélyítésének útját.

Mindezeket figyelembe véve elmondhatjuk, hogy a liturgia maga is az evangélizáció és a katekézis egy jelentős formája. Ennek a kateketikai szerepnek a betöltése azonban nem jön létre automatikusan. Ahhoz ugyanis hogy a liturgia valóban be tudja tölteni kateketikai szerepét, elengedhetetlen, hogy a liturgia során figyelembe vegyék a hiteles és hatékony kommunikáció törvényeit, hogy a liturgián belüli katekézis valóban célhoz érjen, nélkülözhetlen továbbá az is, hogy a liturgián résztvevők kellően felkészültek legyenek a liturgián való részvételre. Ez a felkészültség elsősorban a hittapasztalat meglétét jelenti, aztán a liturgia nyelvezetének, szimbólumrendszerének, értelmének és lényegének ismeretét.

A meglévő pasztorális gyakorlatot nézve könnyű megállapítani, hogy még koránt sem aknáztuk ki maradéktalanul a liturgiában rejlő lehetőségeket, melyek a hit elmélyítését szolgálhatnák.

1.3.3A liturgikus katekézis szükségessége

A liturgián való teljes részvétel nem lehetséges, ha azt nem előzi meg a liturgikus életben való részvételre nevelés. A katekézis egyik feladata pontosan ebben áll: az imádságra, az Isten iránti hódolatra, a hálaadásra, a bűnbánatra, a bizalommal teli kérésre és közösségi érzékre nevelni, valamint bevezetni a liturgia szimbolikus nyelvébe (vö. ÁKD 25).

A katekézisnek a következő feladatokat kell betöltenie a liturgiára nevelés területén, a liturgia különböző dimenzióinak megfelelően:

- Mivel a liturgia szimbólumokkal teli ünneplés, a katekézisnek be kell vezetnie a résztvevőket a liturgia különféle kifejezési formáiba, szimbólumvilágába.
- Mivel a liturgia az üdvtörténet legjelentősebb eseményeire való emlékezés és azok felelevenítése, a katekézis feladata, hogy bemutassa azokat a bibliai és egyháztörténeti eseményeket, amelyekre a liturgikus cselekmények utalnak.
- Mivel a liturgia a lélekben megújult, és Krisztus által megváltott élet ünneplése, a katekézisnek feladata, hogy neveljen azokra a magatartásokra, amelyek ezt a megújult életet jellemzik: szeretetteljes elfogadás, hálaadás, elköteleződés, közösségi élet, felelősségvállalás stb.

1.3.4A liturgia mint a katekézis szerves része, és mint viszonyítási pont a katekézis számára

A katekézis folyamatában – hogy az valóban elő tudja mozdítani a hit érését – figyelembe kell venni a liturgia nyújtotta lehetőségeket, és azokat a követelményeket, amelyeket a liturgia támaszt a katekézissel szemben.

A katekézis során egyrészt ki kell használni a liturgikus év adta lehetőségeket és keretet a hit elmélyítésének folyamatában. A kateketikai gyakorlatnak elő kell készítenie a híveket a liturgikus év egyes szakaszain történő részvételre, amely részvétel magában foglalja az ünnepelt hittitkok bizonyos fokú ismeretét, és megfelelő átélését.

A katekézisnek elő kell mozdítania a szentségi életben való buzgó részvételt, amely a személyes hit elmélyülésének egyik kifejeződése, másrészt forrása.

Azonban a katekézisnek a liturgiával való ilyen értelemben vett kapcsolatát nem szabad eltúlozni, és kizárólagosnak tekinteni, mintha a katekézis egyetlen fő területe a szentségi életre történő nevelés lenne, vagy mintha az egyház szentségi jellege kizárólag a liturgikus cselekményekben fejeződne ki. A liturgia a katekézis számára egy nélkülözhetetlen viszonyítási pont, de nem az egyedüli.

A liturgikus ünneplés és nyelvezet a kateketikai folyamat nélkülözhetetlen eleme. A katekézis során nem szabad háttérbe szorítani a liturgikus ünneplés szimbolikus nyelvezete adta lehetőségeket. Azt is mondhatnánk, hogy az igazán eredményes katekézis érdekében élni kell a liturgia nyelvezete és világa nyújtotta lehetőségekkel, amelyek Isten misztériumához közelebb viszik az embert. A következőkkel lehet ezt indokolni:

- A liturgia bőségesen használja a szimbolikus nyelvezetet. A szimbólumok használata nélkülözhetetlen az ember életében ahhoz, hogy az emberi lét legmélyebb élményeit, tapasztalatait kifejezze. Csak szimbólumok és szimbolikus gesztusok segítségével lehet kifejezni azoknak az emberi tapasztalatoknak a mélységét, amelyek az ember egészét, lényének legmélyén ragadják meg. A szimbólumnyelv a «misztérium nyelve»

- ahogyan A. Aubry mondta – az az egyedül igazán kifejező nyelvezet, amelyen keresztül a vallási tapasztalatot közölni lehet mások számára.
- A szimbolikus nyelvezet használata mellett a liturgia az ünnep, az ünneplés nyelvezetét is használja. Az ünneplésnek alapvető jelentősége van az emberi létezés számára. Az ünnep során, ugyanis, az igazán fontos értékek jelentősége kihangsúlyozódik. Az ünnep egy olyan «kiszakított», «félretett» idő, amelyben az ember kifejezheti az élet értelmét és értékét, amelyben központi helyet kapnak azok az értékek, amelyek valóban lényegesek az ember életében (pl. szeretet, barátság, család, haza, remény, üdvösség stb.). Másrészt az ünnep teret ad annak az alapvető emberi igénynek, hogy megélje a közösséget másokkal, valamilyen közösséghez való odatartozást. Ugyanis az ünnep találkozás, élménymegosztás, tapasztalatcsere, a közösségi gyökerek újbóli felfedezése is. Erre a mindennapok keretei ritkán, vagy egyáltalán nem adnak lehetőséget. Harmadrészt az ünnep egy jövőendő, megálmodott világ megelőlegezése a jelenben. Az ünnep szokásos velejárói, úgymint a sajátos ruhák, az ajándékok, a bővelkedés, bizonyos társadalmi szabályok félre tétele stb. egy más, egy megálmodott és óhajtott világ utáni vágy kifejeződése.

Röviden kifejezve: az ünneplésben eleve van mindig valami vallásos jelleg, amely lehetővé teszi, hogy az ünnepben kifejezzük a vallásos élményeket is. Az ember tapasztalati-, élményvilága és az ünnep közötti szoros kapcsolat alapján fogalmazhatjuk meg a következő gondolatot, amely a vallási tapasztalat kommunikációjának alapvető törvénye is lehetne: az, amit az ember nem ünnepel meg, azt nem is ragadja meg annak legmélyebb lényegében, mondanivalójában az emberi lét számára. A katekézisben tehát *helyet kell, hogy kapjanak ünnepi, szimbolikus pillanatok*, mert a hittapasztalat ünneplése nélkül maga a hit sem mélyülhet el.

Az a tény, hogy a katekézisnek kell, hogy legyen egy liturgikus dimenziója, nem jelenti azt, hogy a katekézisnek minden formájának szükségszerűen liturgikus, vagy a liturgiára jellemző stílusban kell történnie. A liturgikus nyelvezetű vagy stílusú katekézisen kívül létezik sok egyéb lehetőség arra, hogy az ember hitét elmélyítsük, így például a személyes párbeszéd, a tanítás, a csoportos reflexió, a vita, szövegek közös olvasása stb. Az, hogy kihangsúlyoztuk a liturgia és a katekézis szoros kapcsolatát, nem jelenti azt, hogy a liturgikus nyelvezet használatát kizárólagossá kéne tenni a katekézisben a többi kifejezési mód háttérbe szorításával.